

مبانی فقهی کودک همسری و پیامدهای آن با محوریت الگوی سوم در بیانات مقام معظم رهبری (حفظه الله)

بتول سادات هاشمی^۱

چکیده

کودک همسری از جمله پدیده‌هایی است که همواره در جوامع مختلف رواج داشته است که در آن دختران در سنین پایین به ازدواج مردانی بزرگسال و میانسال در می‌آیند. براساس مبانی فقهی قرآن و روایات و اجماع، کودک همسری مورد بررسی قرار گرفته است طرفداران کودک همسری با استناد به برخی از آیات قرآن کریم، در تلاش‌اند تا ازدواج کودکان را توجیه کنند؛ در حالی که با توجه به تفسیر آنها در زمینه ازدواج، اشاره‌ای مستقیم در این آیات به ازدواج کودکان نشده است. در روایات ائمه نیز اشاره به ازدواجی شده که علاوه بر بلوغ جنسی، فرد باید به بلوغ فکری و عقلی نیز رسیده باشد. مقاله پیش‌رو پژوهشی است کتابخانه‌ای که به بررسی موضوع کودک همسری از نظر قرآن و روایات پرداخته و جواز کودک همسری را از منظر آیات و روایات و نیز پیامدهای این پدیده را مورد بررسی قرار داده است. هدف این پژوهش بررسی، مبانی فقهی در چگونگی جواز و عدم جواز تزویج کودکان و نیز بررسی پیامدهای فردی و اجتماعی کودک همسری پرداخته شده است، در جهت ارتقاء سطح آگاهی خانواده‌ها، در راستای کاهش آسیب‌های اجتماعی است که دختران را تهدید می‌کند.

واژگان کلیدی: کودک همسری، ازدواج، مبانی فقهی، پیامدهای کودک همسری.

^۱. کارشناسی ارشد تفسیر و علوم قرآن، استاد حوزه علمیه ایمانیه – تاکستان- قزوین. s12.hashemi@gmail.com

اصل ازدواج در آیات و روایات زیادی مورد اشاره و تأکید قرار گرفته است در حدی که تکامل دینداری فرد به این ارتباط شرعی و عرفی، گره زده شده و آن را محبوب‌ترین بنا در اسلام کرده است. پدیده ازدواج و تشکیل خانواده از جمله رخدادهای مهم و اساسی حیات بشری و مورد نیاز فوق‌العاده جامعه انسانی در طول تاریخ بوده است. نیاز به ایجاد روابط انسانی یکی از نیازهای عاطفی انسان است؛ ازدواج می‌تواند پاسخی مثبت به این نیاز اعم از نیاز مادی و معنوی باشد و یکی از مراحل تکامل انسان محسوب می‌شود. ازدواج پیمان مقدسی است که بین زن و مرد بسته می‌شود تا یار و غمخوار یکدیگر باشند، همدیگر را درک کنند و نیاز هم را برطرف کنند و نیز باید تحت شرایط و مراسم قانونی، شرعی و عرفی برگزار شود. ازدواج زمانی کارکرد مثبت دارد که در شرایط مناسب و با فرد مناسب صورت گیرد، یعنی اگر هر یک از زوجین در سن مناسب ازدواج نباشند و بلوغ فکری و جسمی لازم را برای آغاز یک زندگی مشترک نداشته باشند، قطعاً در انتخاب شریک زندگی خود به مشکل برخورده و علاوه بر آسیب‌هایی که به خود وارد می‌کنند، باعث بروز آسیب‌هایی نیز برای اجتماع خواهد شد.

پژوهش حاضر ازدواجی را مورد بررسی قرار داده که زوجین یا معمولاً زوجه در سنین پایین به ازدواج روی می‌آورند. این پدیده با عنوان کودک همسری مطرح می‌شود که معمولاً در آن دختران در سنین پایین به ازدواج مردانی بزرگسال یا میانسال درمی‌آیند. با وجود اینکه کودک همسری نسبت به سالیان پیش کاهش داشته، ولی همچنان در نقاط مختلف کشور به چشم می‌خورد. همین امر می‌طلبد تا با تحقیقات لازم سطح آگاهی خانواده‌ها ارتقاء یابد.

در این مقاله، آیاتی که در زمینه کودک همسری وارد شده را مورد بررسی قرار داده‌ایم و در پی پاسخ به این سوال هستیم که: آیا قرآن و روایات ازدواج کودکان را تأیید کرده‌اند؟ و اینکه پیامدهای این نوع ازدواج چیست؟ از جمله مقالاتی که در این باره به چاپ رسیده می‌توان به مقاله‌ای با عنوان "کودک همسری از نظر قرآن" نوشته صدیقه شکوری راد، اشاره کرد که نویسنده سعی دارد با استناد به آیات قرآن بیان کند که کودک همسری هیچ دلیل قرآنی ندارد و قانون مدنی درباره ازدواج کودکان نیاز به اصلاح دارد. مقاله دیگر "ازدواج زیر سن قانونی" می‌باشد که توسط الناز عسگری و الهه عسگری گردآوری شده است. این مقاله به بررسی و تبیین جرم شناسانه جرم ازدواج زود هنگام و زیر سن قانونی، در پی پاسخ به علت اصلی این پدیده و پیامدهای آن برای کودکان می‌باشد. تحقیق

پیش‌رو علاوه به بررسی و ردّ آیاتی که درباره ازدواج کودکان است، به بررسی پیامدهای این نوع ازدواج نیز پرداخته است

مفهوم شناسی

ازدواج: ازدواج قراردادی رسمی است برای پذیرش یک تعهد متقابل به منظور تشکیل یک زندگی مشترک بین زن و مرد. این قرارداد با رضایت و خواسته زن و شوهر و بدون هیچ اجباری منعقد می‌گردد و در پرتو آن روابطی نزدیک بین زن و شوهر ایجاد می‌شود. این ارتباط و پیوند دوطرفه با الفاظ و عباراتی معین صورت می‌پذیرد که آن را ((عقد)) یا پیمان ازدواج می‌نامند.

بلوغ: در لغت به معنای رسیدن به چیزی، رسیدن به پایان راه، مکان، زمان و ...، نزدیک شدن یا رسیدن به حاجت و هدف و ...، کامل شدن هر چیزی و رسیدن کودک به سن رشد به کار رفته است. (فراهیدی، 1410 ق، ج 4، ص 421؛ جوهری، 1410 ق، ج 4، ص 1316؛ راغب اصفهانی، 1412 ق؛ ص 14، دهخدا، لغت نامه، واژه بلوغ).

بلوغ از مباحث مهم فقهی محسوب می‌شود و تعیین حد آن به جهت تفکیک بین دوران تکلیف و عدم تکلیف، آثار و نتایج زیادی در فقه و احکام شرعی داشته و تبعاً در مباحث مختلفی چون مالکیت و تصرف در اموال، ازدواج و طلاق، مسائل کیفری و ... جایگاه قابل توجهی دارد. (مهریزی، 1376، ج ۱ ص ۱۴۰)

مبانی فقهی: به مجموعه‌ای از اصول، قواعد و مفاهیم فقهی اطلاق می‌شود که در اساس تشکیل دهنده‌ی حقوق اسلامی است. این مبانی بر اساس منابع اصلی فقه اسلامی، یعنی قرآن و سنت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) و اجماع علمای مسلمان تدوین شده‌اند. (<https://fa.wikifeqh.ir>)

مبانی فقهی کودک همسری

یکی از مسائل چالش بر انگیز زمان ما مسئله کودک همسری است، مبانی فقهی کودک همسری به بررسی و تحلیل مفهوم و احکام مربوط به ازدواج کودکان می‌پردازد. ازدواج کودکان یعنی ازدواج شخصی که هنوز به سن بلوغ نرسیده است. در بسیاری از کشورها، فرهنگ‌ها، ازدواج کودکان با توجه

به مسائل اخلاقی، حقوق بشری و توسعه پایدار، غیرقانونی و غیراخلاقی تلقی می‌شود و ممنوع است. اما در برخی از جوامع و با توجه به دین و فرهنگ محلی، ازدواج کودکان مورد قبول قرار می‌گیرد. برای بررسی مبانی فقهی این مسئله، در اسلام به عنوان یکی از اصول مبانی فقهی، تشریعات مربوط به ازدواج و سن ازدواج توسط خداوند در قرآن و سنت پیامبر (صلی الله علیه و آله) تعیین شده‌اند. در اسلام، مراجعه به منابع اصلی فقهی، مانند قرآن و سنت، و تفسیر آنها توسط علمای مسلمان، الزامی است.

در مورد ازدواج کودکان، علمای فقه مختلف با توجه به تفاسیر و استنباط‌های خود، نظرات متفاوتی دارند. برخی معتقدند که ازدواج کودکان در صورت رعایت شرایط معینی مثل رضایت اولیاء و سلامت جسمی و روانی کودک، مجاز است. اما برخی دیگر معتقدند که ازدواج کودکان وارداتی و مخالف با اصول انسانی است و باید جلوی آن گرفته شود. بنابراین، بررسی مبانی فقهی کودک همسری نیازمند بررسی است. (هدایت نیا، فرج الله، تجویز مشروط یا تحریم مطلق کودک همسری، شماره 26، ص 12)

1- مستندات قرآنی جواز کودک همسری

آیات متعددی از قرآن کریم در مورد تشکیل خانواده و مسئله ازدواج اختصاص یافته است. از نگاه قرآن کریم، "زناشویی" از نیازهای مهم و اساسی انسان است. و خدای تعالی، برای رفع این نیاز اساسی در یک فرمان عمومی به والدین، بستگان، مومنان و مسئولین دستور داده است. (قرائتی، 1398، ص 36) با توجه به آیات قرآن، به هیچ وجه ازدواج را در خدمت یک طرف نمی‌بیند و آثار و منافع ازدواج را برای هر دو طرف در نظر می‌گیرد در حالی که ازدواج، رشد جسمی و روحی دو طرف، توانمندی آنها در اجرای وظایف سنگین و دشوار زناشویی، قابلیت جسمی و روحی لازم برای فرزندآوری و فرزند پروری، اهمیت وافری در قرآن دارند. (شکوری، 1399، ش 3-ص 153) با مراجعه به این آیات می‌توان حکم جواز یا عدم جواز کودک همسری را استفاده کرد آیا کودکان این توانایی را دارند، و این اهداف یاد شده برای کودک قابل تصور نیست.

1-1. حکم جواز کودک همسری در قرآن

خداوند متعال در آیات قرآن برای ازدواج سن خاصی را مشخص نکرده است. بلکه برای مشروعیت ازدواج فرد نابالغ شرط رشد گذاشته است؛ لذا روشن است که کودک همسری و ازدواج آن احکام و

شرایط ویژه‌ای دارد؛ لذا چنین ازدواجی زمانی مشروع است که علاوه بر شرائط عامه ازدواج به مصلحت مولی‌علیه (صغیر یا صغیره) باشد. برخی از طرفداران کودک همسری با تکیه به همین مسئله که در دین اسلام برای ازدواج محدودیت سنی در نظر گرفته نشده، وقوع ازدواج در هر سنی را بلامانع دانسته‌اند. آن‌ها برای توجیه سخن خود به چند آیه استناد کرده‌اند.

1-1-1. ازدواج دختران نابالغ در شرایط خاص

یکی از آیاتی که می‌شود به آن برای استناد جواز کودک همسری به آن اشاره کرد، به رغم تاکید شارع به مشروط بودن ازدواج به تحقق بلوغ، در موارد خاصی همچون مواردی که ولی مصلحت فرزند پسر یا دختر خردسال خود را در ازدواج می‌بیند¹ به اولیاء خردسالان اجازه ازدواج فرزندان خردسال را داده است. پیداست این امر ناظر به شرایط خاص و از باب مصلحت اندیشی در موارد ویژه و نظارت داشتن احکام به پایین سطح شرایط اجتماعی است که از این رهگذر راه ازدواج خردسالان مسدود نشده است. (/6983https://maref.ir/speeches/) خداوند متعال می‌فرماید: «حضرت لوط در پاسخ آن‌ها فرمود: «... یا قوم هؤلاء بناتی هنّ اطهرکم فاتقوا الله و لا تخزون فی ضیفی...» (هود/78) در این آیه ضمن اشاره به داستان قوم لوط آمده است: وقتی که فرستادگان الهی وارد خانه حضرت لوط شدند، قوم وی اطراف خانه‌ی او جمع شدند و از حضرت لوط درخواست کردند که آن فرستادگان را تحویل دهد تا به مقصود خود برسند. با توجه به سابقه‌ی این قوم، آن‌چه که لوط پیامبر به آن‌ها پیشنهاد کرد، مسأله ازدواج دختران خود به آن‌ها بود و این‌که غریزه‌ی جنسی آن‌ها در یک ضابطه و محدوده‌ی خاص تأمین گردد؛ نه این‌که دختران خویش را بدون عقد نکاح در اختیار آن‌ها قرار بدهد؛ (طباطبایی، ترجمه المیزان، ج10، ص: 506) زیرا اولاً، وقتی که فرمود: «هؤلاء بناتی هنّ اطهرکم»، این‌ها دختران من برای شما باشند و موجب طهارت شما هستند و در آن‌ها طهارت، پاکی و عفاف است، این هرگز سازگاری ندارد به این‌که گفته شود دختران خود را بدون ازدواج و نکاح در اختیار آن‌ها قرار دهد؛ زیرا این دیگر سفاح و زنا به حساب می‌آید و در زنا و سفاح هرگز طهارت و پاکی نیست. «و لا تقربوا الزنا انه کان فاحشۃ و ساء سبیلاً» (اسراء/32) ثانیاً، مقصود حضرت لوط از این گفتار، نشان دادن راه علاج فساد و تباهی است که به آن مبتلا گشته‌اند و این از مقام پیامبران به دور است که علاج فساد را به فساد دیگر و راه باطل را به باطلی دیگر نشان دهد و راه علاج لواط را با زنا بیان کند. ثالثاً، ممکن نیست که

¹ . شیخ طوسی، مبسوط، (385460 ه.ق) می‌نگارد: پدری می‌تواند دختر صغیرش را بدون کسب اجازه از او شوهر دهد...

عقل را مدنظر دارند. در سنین پایین فرد قدرت تصمیم گیری صحیح و مدیریت شرایط مختلف یک زندگی را نخواهد داشت در نتیجه پیامدهای منفی را بالاخص برای دختران در پی خواهد داشت که بر اثر این پیامدها جسم و روح و روان دختران آسیب می بیند، هرگز خود را در تصمیمات و حل مسائل مستقل نمی بینند، بر اثر طلاق، مجبورند مابقی زندگی خود را به تنهایی بگذرانند و اگر فرزندی دارند، به سختی زندگی را سپری کنند و یا حتی مجبورند با فقر دست و پنجه نرم کنند. و عدم دچار به این موارد می طلبد که انسان در سنی که به بلوغ فکری و جسمی و سنی همراه با آگاهی و بینش رسیده، مسیر زندگی خود را انتخاب کند.

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

1. احمدی، کامیل، طنین سکوت، بی جا، ناشر: Avaye Buf، کتاب الکترونیکی، ۲۰۲۱
2. آزادی، کمیل، کودک همسری: بررسی فقهی - حقوقی و سنجش امکان تجریم، بی جا، انتشارات آرون، چاپ اول، ۱۳۹۹
3. بستان، حسین، اسلام و تفاوت های جنسیتی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ پنجم، ۱۴۰۰
4. دهقان نژاد رضا، زن در قرآن، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ دوم، ۱۳۹۹
5. ترامشلو، مینا، پیامدهای اجتماعی ازدواج زودهنگام، بی جا، انتشارات سنجش و دانش، چاپ اول، ۱۳۹۵
6. حسنی، سحر، بگذار کودکی کنم، بی جا، انتشارات ندای الهی، چاپ اول، ۱۴۰۱
7. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام)، 1409ق.
8. خطیب، سید مهدی، مهارت های زندگی، قم، موسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث، چاپ چهارم، ۱۳۹۸
9. خمینی، سیدروح الله موسوی، تحریر الوسیله، قم: مؤسسه مطبوعات دارالعلم، [بی تا].
10. زعفرانچی، لیلا سادات، اشتغال زنان، تهران، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، چاپ دوم، ۱۳۹۴

11. شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه / ترجمه انصاریان - قم، چاپ: اول، 1388 ش.
12. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، محقق، مصحح، غفاری، علی اکبر، آخوندی، محمد، ج 5، ص 336، تهران، دار الکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، 1407 ق.
13. علاسوند، فریبا، زن در اسلام، قم، نشر هاجر، چاپ دوم، ۱۴۰۱
14. فیض کاشانی، محمد محسن، الوافی، کتابخانه امام امیر المؤمنین علی علیه السلام، اصفهان، چاپ اول، 1406 ق.
15. قرائتی، محسن، سیمای خانواده، تهران، انتشارات درسهای از قرآن، چاپ دوم، ۱۳۹۸
16. طبرسی، حسن بن فضل، موسوی، سید حبیب الله، مکارم الاخلاق، به تصحیح: محمود بن ملا صالح بروجردی، ناشر: حبیب، سال چاپ: 1386.
17. ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن؛ مترجمان، تحقیق: رضا ستوده؛ ناشر: انتشارات فراهانی؛ تهران چاپ: اول؛ 1360 ش.
18. طباطبائی؛ محمد حسین؛ تفسیر المیزان؛ مترجم؛ سید محمد باقر موسوی همدانی؛ ناشر: دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم؛ قم؛ 1374 ش.
19. محقق داماد، سید مصطفی، بررسی فقهی حقوق خانواده: نکاح و انحلال آن، بی جا، مرکز نشر علوم اسلامی، چاپ هجدهم، ۱۳۹۵
20. موریس، لبلان، حلقه ازدواج، ترجمه متین ابراهیمی، بی جا، انتشارات جامی، ۱۳۹۴
21. مطهری، مرتضی، نظام حقوق زن در اسلام، بی جا، انتشارات صدرا، ۱۳۷۶
22. مکارم شیرازی، ناصر، رساله توضیح المسائل، مشهد، انتشارات آفتاب هشتم، ۱۳۹۰.
23. یزدی، سید محمد کاظم طباطبائی، العروة الوثقی (المحشی)، قم: دفتر انتشارات اسلامی، 1419 ق.
24. .

مقالات

25. ابوالخیر، ابوسعید، کودک همسری، فصلنامه داخلی کانون وکلای دادگستری، شماره ۱۷، ۱۳۹۷
26. احمدی، کامیل، نقش ازدواج موقت (TM) در ترویج کودک همسری (ECM) در ایران، نشریه: مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی، دوره هفتم، شماره ۳، ۱۴۰۰
27. چالش‌های ازدواج زود هنگام کودکان در ایران از منظر حقوقی و دینی، نشریه مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی، دوره هفتم، شماره ۲، ۱۴۰۰

28. طنین سکوت: پژوهشی جامع درباره ازدواج زودهنگام کودکان در ایران، فصلنامه خانواده درمانی کاربردی، دوره ۲، شماره ۲، پیاپی ۶، ۱۴۰۰
29. امراللهی نیا، مهدیه، حبیبی قبار، جواد، هدایت نیا گنجی، فرج الله، خاستگاه‌های خسارت معنوی ناشی از کودک همسری در فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران، مطالعات فقهی- حقوقی زن و خانواده، سال سوم، شماره ۵، ۱۳۹۹
30. افتخارزاده، سیده زهرا، تجربه زیسته زنان در ازدواج زود هنگام، نشریه: پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، شماره ۳، ۱۳۹۴
31. آذری، هاجر، میراحمدی، منیژه، رویکرد قضایی به تشخیص مصلحت در ازدواج کودکان، نشریه: زن و جامعه، سال دهم، شماره ۴، ۱۳۹۸
32. تلک آبادی، حسن، بازشناسی ادله قرآنی جواز کودک همسری در فقه شیعه، نشریه پژوهش‌های فقه اسلامی و مبانی حقوقی، شماره ۶، ۱۴۰۰
33. سیاه بیدی کرمانشاهی، سعید، بهرام پوری، رسول، کوهستانی، محسن، تحلیل فقهی- حقوقی کودک همسری در پرتو انتقادات وارد بر آن، نشریه علمی فرهنگی- تربیتی زنان و خانواده، سال پانزدهم، شماره ۵۲، ۱۳۹۹
34. حسینی شیرازی، سیدمحمد، جوانان؛ ازدواج و راهکارها، ناشر: یاس زهرا (س) چاپ دوم، 1386.
35. چنایی، فاطمه، رضایی فرد، فاطمه، جلالی، فاطمه، جهانگیری، سارا، بررسی علل و آسیب‌های کودک همسری، مطالعات فرهنگ و هنر، دوره هفتم، شماره ۱، ۱۴۰۱
36. دهقانی، فرزاد، ربانی‌خواه، احمد، یحیایی، علی، ارزیابی کودک همسری در آیین فرهنگ قرآنی، فصلنامه قرآن، فرهنگ و تمدن، سال دوم، شماره ۴ (پیاپی ۸)، ۱۴۰۱
37. سنبللی، ندا، قدیمی قیداری، عباس، کی عروسک باز را جامه عروسی درخور است، نشریه زبان و ادب فارسی، سال ۷۵، شماره ۲۴۵، ۱۴۰۱
38. سجادی، سیدمصطفی، نشریه پاسخ، شماره ۷ پاییز 1396.
39. شکری، فریده، بررسی حقوقی سن ازدواج و رشد دختران، نشریه علمی- پژوهشی (مطالعات راهبردی زنان)، شماره ۴۰، ۱۳۸۷
40. شکوری راد، صدیقه، بررسی انتقادی قانون کودک همسری بر تفسیر قرآن، مرکز مطالعات و تحقیقات زنان، دوره یازدهم، شماره ۳۳، ۱۳۹۹

- 41.....، کودک همسری از نظر قرآن، فصلنامه علمی (مقاله علمی-پژوهشی)، سال پانزدهم، شماره ۳، ۱۳۹۹
42. عسگری، الناز، عسگری، الهه، ازدواج زیر سن قانونی، فصلنامه مطالعات حقوق، شماره ۲۹، ۱۳۹۸
43. فتایی، مهری، مطلق، معصومه، آقاجانی مرساء، حسین، مطالعه زمینه‌ها و پیامدهای کودک همسری در استان لرستان، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، دوره دهم، شماره ۳۲، ۱۴۰۱
44. قاری سید فاطمی، سید محمد، تزویج کودکان، فصلنامه نامه مفید، شماره 2، 1388.
45. کلهر، سینا، خزایی، سمیه، ازدواج دختران در سنین پایین، دفتر مطالعات فرهنگی (گروه زنان و خانواده)، شماره مسلسل ۱۵۹۹۱
46. کریمی خنجری، مینا، محبوبه، فرزاد، عوامل موثر بر ازدواج کودکان، فصلنامه علمی (مقاله علمی-پژوهشی) جامعه شناسی ایران، سال سوم، شماره چهارم (پیاپی ۱۲)، ۱۳۹۹.
47. مجدی، علی اکبر، کرمانی، مهدی، برادرانکاشانی، زهرا، خدمتی بقمچ، فاطمه، تجربه زیسته زنان از پدیده ازدواج زودهنگام: یک بررسی کیفی، فصلنامه خانواده پژوهی / سال نوزدهم / شماره 74 / تابستان 1402.
48. مهریزی، مهدی، بلوغ دختران: مجموعه مقالات، ج ۱، ص ۱۴۰، قم ۱۳۷۶ ش.

پایگاه‌های اینترنتی

۳۴. <https://ensane.ir/article>
35. bineshnovin.com
۳6. honarezendegi.com
۳7. irna.ir
۳8. islamquest.net
۳9. [pezeshke khoob. Com](http://pezeshkekhoob.com)
40. [Rodio farda](http://Rodiofarda.com)
۴1. [Saednew. com](http://Saednew.com)
۴2. [Zehnara clinic. Com](http://Zehnaraclinic.com)

